

Pospíšil, Ivo

Hranice epoch a meze interpretace : Franz Kafka, některé aspekty liblické konference a ruská literatura: (na pozadí tří jubileí roku 2024)

Slavica litteraria. 2024, vol. 27, iss. 1, pp. 95-113

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2024-1-6>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80785>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 23. 12. 2024

Version: 20241220

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Hranice epoch a meze interpretace: Franz Kafka, některé aspekty liblické konference a ruská literatura (na pozadí tří jubileí roku 2024)

Ivo Pospíšil (Brno)

Abstrakt:

Autor přítomného článku se zabývá hranicemi historických epoch a limity interpretace na materiálu letošních jubileí tří spisovatelů reflektujících české prostředí – Jiřího Wolkra, Franze Kafky a Karla Kryla – a hlavně se soustřeďuje na téma liblické konference o Kafkovi (1963), především však na referát Františka Kautmana koncentrovaný víceméně na spojení mezi kafkovskou poetikou a tradicí groteskní a absurdní trajektorie ve vývoji ruské literatury 19. století a obecně na jeho dílo zabývající se Kafkou. Převažující výzkumný trend je spojován s Kafkovým působením na jiné národní literatury, včetně slovanských, ale mohlo by být docela plodné manifestovat také obrácenou stranu celé záležitosti, a to, jak byl Kafka inspirován jinými literárními jevy spjatými s průlomovou, průkopnickou rolí originálně utvářeného zralého ruského realismu zlatého věku, zvláště ruských hoffmannistů (Gogol, Dostojevskij).

Klíčová slova:

tři jubilea (Jiří Wolker, Franz Kafka, Karel Kryl); liblická konference o Franzi Kafkovi (1963); František Kautman a Franz Kafka; groteskní a absurdní vývojová linie ruské literatury; ruští hoffmannisté a jejich působení na kafkovskou poetiku

Epochal Boundaries and Limits of Interpretation: Franz Kafka, Aspects of the Liblice Conference, and Russian Literature (On the Background of Three Anniversaries in 2024)

Abstract:

The author of the present article occupies himself with the boundaries of historical epochs and the limits of interpretation on the material of this year's jubilee of three writers reflecting the Czech cultural milieu—Jiří Wolker, Franz Kafka, and Karel

Kryl—mainly focusing on the issue of the Liblice conference on Franz Kafka (1963), especially concerning František Kautman's paper concentrating more or less on the connection between Kafkaian poetics and the tradition of the grotesque and absurd trajectory in the evolution of the Russian 19th-century literature and on his work dealing with Kafka in general. The prevalent research trend has been linked with Kafka's impact upon other national literatures, including Slavonic ones, but might be quite prolific to manifest also the reverse side of the issue, i.e. the problem of how Kafka was inspired by other literary phenomena associated with the groundbreaking, pioneering role of the originally formed Russian mature realism of the Golden Age, especially with the so-called Russian hoffmannists (Gogol, Dostoevsky).

Key words:

three juilees (Jiří Wolker, Franz Kafka, Karel Kryl); the Liblice conference on Franz Kafka (1963); František Kautman and Franz Kafka; grotesque and absurd evolutionary line of Russian literature; Russian hoffmannists and their impact upon Kafkaian poetics

Jubilea, byť ne vždy kulatá, bývají příležitostí vrátit se k některým osobnostem, zvláště když jsou klíčové v národním i nadnárodním rámci. Franz Kafka (1883–1924), Jiří Wolker (1900–1924) a Karel Kryl (1944–1994) žili a tvořili v různou dobu v různých dějinných údobích, ale to, co mají společného, je právě hrana epoch: Kafka i Wolker žili a tvořili obklíčeni roky Velké války, která šokovala tehdejší lidstvo jako něco nepředstavitelného. Začalo to nenápadně a zdánlivě jednoznačně. V posledních předválečných parlamentních volbách vyhrály nebo byly silné socialistické/sociálně demokratické strany nebo strany podobné orientace, povětšinou soustředěné v Druhé internacionále; sociální demokraté vyhráli v sjednoceném Německu, Rakousku (Předlitavsku), socialisté byli silní ve Francii (socialista Jean Jaurès, 1859–1914, zavražděný v kavárně uprostřed Paříže nacionalistickým proválečným studentem archeologie Raoulem Villainem, se stal symbolem irénismu a dodnes se k němu ve Francii hlásí všichni od krajní levice po krajní pravici), ve Velké Británii byla část labouristů proti válce, část pro válku, za války byli ve vládě. Všechny socialistické a sociálně demokratické strany, které do značné míry podporovaly Velkou válku, řekli roku 1913 válce své jasné ne. V Rusku se brzy po jejím zahájení vzedmuly nacionalistické vášně, které tvořili významní spisovatelé od pravice po levici. Podporu „svaté Rusi“ tehdy vyjadřovali takřka všichni: L. Andrejev, F. Sologub, M. Arcybašev, N. Gumiljov, N. Berďajev, mimo jiné svou brožurou *Duše Ruska*¹,

1 BERDJAJEV, Nikolaj: *Duša Rossii*. Moskva: Tipografija tovariščestva I. D. Sytina, 1915. Viz náš překlad *Duše Ruska*. Brno: Petrov, 1992.

a M. Gorkij. Ten podepsal i manifest odsuzující zločiny „germancev“, který podepsali mimo jiné G. V. Plechanov, P. Maslov, P. Kropotkin, B. Savinkov, K. Arseňjev, I. Bunin, D. Ovsjaniko-Kulikovskij, P. Struve, A. Serafimovič.² Hrál se s ohněm a on vzplanul.³ Jistě to i dnes připomíná různé podobné situace. Nebyl to světový konflikt s miliony obětí v pořadí poslední, následoval druhý a bojíme se třetího a zase na hraně epoch: jeden svět odchází, v něčem rychle, v něčem pomaleji, povlovněji, jako tomu bylo za časů vídeňské moderny, dekorativní secese, když za humny už čekaly válka a revoluce a umělecká avantgarda rozhodnutá válkou nebo revolucí svrhnout vše, co je údajně pasé, tedy i lidské osudy. Později se hroutily mírové pořádky vzešlé z Velké války a začala válka ještě větší s mnohem ničivějšími, převratnými událostmi, jež svět petrifikovaly na dalších čtyřicet let. A posuny a zvraty od 60. po 80. léta 20. století, které provázely život posledně jmenovaného tvůrce, jenž s celou rodinou prošel tragickými zvraty let 1948 a 1968 a – jak dokládá jeho hořká tvorba – nenašel klidu ani po roce 1989 – zvraty pokračovaly. Všichni tři měli své názory a ty měly svůj vývoj: jeden utkvělý ve světě pražské židovsko-německo-české komunity, v existenciální skepsi, kterou asi ani nechtěl sdílet s dalšími, protože měl – pro někoho překvapivě – i smysl pro humor; druhý mladík nadšený vizí nového, čistého světa, kterou si vysnil se svými druhy ve Svatém Kopečku u Olomouce, v Brně a Praze, kde – podobně jako jiní básníci té doby – vidí očištnou revoluci prizmatem náboženských obrazů jako odvěké lidské úsilí o důstojnost a spravedlnost, třetí odhalující faleš a zločin, v něž se vyvinulo to, o čem kdysi snil prostějovský rodák. Osudem všech tří – s jistou licencí – bylo zmarňování: plného lidství směrem k permanentnímu odcizení, strachu a ohrožení u Kafky, ztroskotávání víry a ideálu u Wolkra a hořká zklamání ze společenského vývoje a podob demokracie u Kryla. Vcelku je to dost smutný pohled na celé minulé století a jen malá naděje na lepší výhled do století dnešního. Zdálo by se, že jejich osudem byla zklamaná očekávání, rezignace a také hněv první a poslední třetiny 20. století, ale není to úplně tak. Zůstává jejich lidské a umělecké úsilí, jejich slova, jež přežila a přežijí snad všechny hrany epoch.⁴

Jejich tvorba se postupně stávala předmětem různých výkladů, interpretací, často protikladných, polemických. Jako vše v tomto světě byla využívána i zneužívána,

2 Viz např. *Politika i poetika: ruskaja literatura v istoriko-kul'turnom kontekste Pervoj mirovoj vojny*. Moskva: Institut mirovoj literatury im. A. M. Gor'kogo Rossijskoj akademii nauk, 2014; *Ruskaja publicistika i periodika epochi Pervoj mirovoj vojny: poetika i politika. Issledovanija i materialy*. Moskva: Institut mirovoj literatury im. A. M. Gor'kogo Rossijskoj akademii nauk, 2013.

3 Viz kolektivní monografii *Velká válka a areálové souvislosti: Kultura, literatura a kulturní historie slovanských národů*. Brněnské texty z filologicko-areálových studií, sv. 5, ed. série Ivo Pospíšil. Edice Brno–Bělehrad, sv. 1. Ed. edice: Václav Štěpánek. Masarykova univerzita 2014. V ní moje stať: *Velká válka jako velké selhání a dnešní politika – vědomí souvislostí*, s. 17–24.

4 Varianta přítomné studie byla publikována v slovenském překladu v čas. *Slovenské pohľady* 2024, č. 11–12, s. 14–27 (Traja jubilanti roku 2024 na zlome dejín).

zužována, ukazována jen z jedné strany, přičemž druhá byla často zamlčována nebo ignorována. Objevily se i názory, kdo má a kdo nemá právo tyto umělce vykládat. Podle mého názoru nelze toto právo upřít nikomu a snad právě toto svědčí o pronikavosti jejich díla, k němuž se nikdo myslící nemůže nevyjádřit, třeba jen vnitřně. Všichni tři – každý svým způsobem – hledali cestu k Bohu a každý ho chápal poněkud jinak, někdy i hodně kacířsky, ale o to upřímněji – i jako usebrání, zklidnění vlastní rozbourané duše, která hledá důstojnost a spravedlnost všem bolestem světa navzdory. Hledali a nacházeli jako v odezvě na údajná slova F. M. Dostojevského z Bratrů Karamazovových (ve skutečnosti vzniklých poněkud umělým shrnutím výroků Ivana, Dmitrije a Smerďakova): Když Bůh není, všechno je dovoleno.

Nemělo by smyslu rýsovat portréty, byť stručné, těchto tří letošních jubilatů, snad zdůraznit jen to, že byli a jsou nejen středem obdivu, ale i závisti a asi i nenávisti. Bylo by možné najít v jejich díle pasáže plné snad i spravedlivého hněvu a zaujatosti, emocí a bojovnosti, ale právě proto v dnešní zvichřené době, bohužel také plné zášti, připomínáme z jejich tvorby něco, co v sobě tají alespoň zrnko klidu duše, který Johann Joachim Winckelmann pokládal za hlavní estetickou hodnotu, i když i zde se skrývá hluboké vnitřní napětí.⁵

Zdálo by se, že postava Franze Kafky se stala na Západě i na Východě v různých dobových vlnách, naposledy od 90. let 20. století, nejen kultovní, ale takřka mystickou. Všiml si toho před časem Nicholas Murray, když se pokusil svou monografií tuto mytizaci poněkud rozptýlit, ale příliš se mu to nepodařilo.⁶ Na tzv. politickém Východě byl Kafka dlouho postavou potlačovanou, i když nikoli absolutně. Kromě 60. let 20. století to bylo oživení jeho díla, byť s ideologickými limity, když se vzpomínalo sté výročí jeho narození (1983) a kdy se znovu vrátila legenda o jeho spojitosti

5 POSPÍŠIL, Ivo: *Na hraně epoch: k třem jubileím roku 2024 (F. Kafka, J. Wolker, K. Kryl)*. Proudy 2024, 1, https://www.phil.muni.cz/journal/proudy/portrety/jubilea/2024/1/pospisl_tri_na_hrane_epoch.php.

6 Viz POSPÍŠIL, Ivo: *O marnosti demytizovat Kafku* (Nicholas Murray: *Kafka*. JOTA, Brno 2006, přel. Petr Pálenský, lektorovala Radka Denemarková, odpov. red. Miloš Voráč). KAM-příloha, roč. 51, č. 12, 2007, s. 14. *Poetyka egzystencji. Franz Kafka na progu XX wieku*. Redakcja naukowa Edward Kasperski we współpracy z Tomaszem Mackiewiczem. W 80-tą rocznicę śmierci Franza Kafki. Wydano nakładem Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa 2004. Viz naši recenzi: *Polská literární teorie: fascinace Kafkou* (Poetyka egzystencji. Franz Kafka na progu XX wieku. Redakcja naukowa Edward Kasperski we współpracy z Tomaszem Mackiewiczem. W 80-tą rocznicę śmierci Franza Kafki. Wydano nakładem Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa 2004). *Opera Slavica* 2005, č. 3, roč. XV, s. 54–56. ŽITNÝ, Milan: *Slovenská a česká recepcia diela Franza Kafku: niekoľko poznámok*, *Philologica XXII/1–2*, 2012, s. 121–131. Viz naši recenzi: *Z dílny Milana Žitného: Skandinávci, Slováci, J. B. Michl a Franz Kafka* (M. Žitný: *Severské literatury v slovenskej kultúre* (Ústav svetovej literatúry SAV, Slovak Academic Press, Bratislava 2012; M. Žitný: *Slovenská a česká recepcia diela Franza Kafku: niekoľko poznámok*, *Philologica XXII/1–2*, 2012, s. 121–131). http://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/recenze/2013/2/Pospisl_Zitny_Severske_literatury.php.

s anarchismem a Jaroslavem Haškem. K tomu se po roce 1989 znovu vyjádřili různí autoři polemizující s podobnými hypotézami. Mezi nimi zaujímá výrazné místo Alexej Kusák (1929–2017) knihou *Tance kolem Kafky*,⁷ i když i ona vyvolala polemiky. Klíčové jsou podle mého názoru zejména vzpomínky na okolnosti kolem liblické konference (1963), jichž se autor přímo, aktivně a významně zúčastnil, a celý kontext kafkovské konjunktury té doby. Nutno ocenit zvláště střizlivý a nečernobílý pohled na dosavadní sekundární literaturu ke Kafkovi, včetně osobnosti Alfreda Kurelly (1895–1975) a jeho vystupování v tehdejší NDR. Ukazuje tu popravdě, že nejde o nějakého povrchního kritika, ale o starého komunistu se zajímavým životním příběhem, u nás známého od roku 1931, kdy vychází český překlad jeho knihy o Mussolinim. Sám Kusák byl ostatně přímým a aktivním účastníkem liblické konference, a to více než originálním příspěvkem, který šel tak trochu proti srsti některým československým aktérům. Ukazuje se, že ani demystifikační kniha Josefa Čermáka (1928–2020) nemohla zcela vyvrátit některé tzv. legendy kolem F. Kafky a jeho styků.⁸ Klíčovou postavou tu byl česko-německý žurnalista a spisovatel Michal Mareš (vl. jm. Josef Mareš, 1893–1971), jehož život anarchisty a kriticky založeného komunisty tragického osudu, usilujícího o spravedlnost v letech po roce 1945, by sám vydal na dobrodružný román s tragickým koncem.⁹ O něho se opíral česko-německý spisovatel a hudební skladatel Gustav Janouch (1903–1968), autor několika knih, které vzbudily kritické reakce (zastal se ho Josef Škvorecký).¹⁰ J. Čermák v úvodu své publikace příznačně uvádí: „Dějiny literatur mají svůj stín, svůj suterén, v němž po staletí vznikají a rozvíjejí se aktivity s puncem podezřelosti. Ty vytvářejí jakýsi stínový obraz prověřené literární historie, jejich vrcholů i nížin a mezer, jejich autoři cizopasí na slávě velkých jmen a děl a často se bezostyšně snaží pronikat i na území pochybností a nejistot, do lákavého neznáma.“¹¹ Kritičnost je jistě chvályhodná, ale nelze brát šanci autorům, kteří se pouštějí na půdu

7 KUSÁK, Alexej: *Tance kolem Kafky. Liblická konference 1963. Vzpomínky a dokumenty*. Praha: Akropolis, 2003.

8 ČERMÁK, Josef: *Franz Kafka. Výmysly a mystifikace*. Praha: Gutenberg, 2005.

9 Z jeho knih se jako prvotina básní a prózy uvádí *Disharmonie*, která vyšla 1916 vlastním nákladem; další: *Přicházím z periferie. Revolta*, Praha 1920; črty *Policejní štábla*. Praha: Večernice, 1922; reportáže z domova i z cest *Zápisky z výčepů lihovin, nevěstinců, Afriky, Prahy a odjinud*. Praha: Ladislav Šotek, 1926; z nových vydání překlad z němčiny Jany Zoubkové v redakci Pavla Koukala *Ze vzpomínek anarchisty, reportáže a válečného zločince*. Praha: Prostor, 1999; *Přicházím z periferie republiky*. Praha: Academia, 2009. Psal také lehké romány jako *Anděličkářka* (1922), *Oasa* (1924)., nebo divadelní hru *Sing-Sing* (Praha: MOPR, 1928), inspirovanou osudy Sacca a Vanzettiho. Jeho poválečné reportáže uveřejňované v Peroutkově týdeníku *Dnešek* vyšly v *Revolver Revue* (1997/34).

10 *Franz Kafka und seine Welt*. Hans Deutsch Verlag. Wien, Stuttgart, Zürich 1965. *Prager Begegnungen*. Leipzig: Paul List Verlag, 1959. *Gespräche mit Kafka: Anmerkungen und Erläuterungen*. Frankfurt am Main: S. Fischer, 1951, 1968. Česky: *Hovory s Kafkou: záznamy a vzpomínky*. Přel. Eva Kolářová. Praha: TORST, 2009.

11 ČERMÁK, Josef: *Franz Kafka. Výmysly a mystifikace*. Praha: Gutenberg, 2005, s. 5.

dohadů a hypotéz, když oficiální věda není zatím schopna podat materiálově prověřené závěry. Možná zde platí známé pořekadlo o dítěti, které bylo vylito i s vaničkou. Není však úkolem tohoto pojednání zasahovat do těchto sporů.

Takřka jako vždy u velkých autorů i na Kafku jsou v zásadě dva polární názory: jeden vychází z prostoru a času jeho života a díla, které jsou spjaty se střední Evropou a pražskou židovskou německou literaturou; druhý pohled vychází z obecné poetologické, obecně literární a existenciální polohy jeho díla jako součásti světové literatury. To se koneckonců projevilo již na liblické konferenci roku 1963. Na jedné straně tu jsou obecné úvahy, často ideologické a přímo politické povahy, jež se snaží o včlenění díla Franze Kafky do celku socialistické literatury jako tvorby, která reflektuje i realitu tehdy nového politického systému, nebo naopak názory spojující ráz Kafkova díla jen s měšťanskou společností jeho doby a obávající se zneužití některých jeho aspektů v ideologickém boji dvou společenských soustav druhé poloviny 20. století, na straně druhé hlubší analýzy jeho poetiky a spjatosti s časem a místem, filozofií a existenciální dimenzí.

Jeden z těchto aspektů je literárně komparativní. Na jedné straně je tu Kafkovo působení na světovou literaturu jako představitele moderny nebo modernismu, což dokládají odvolávání řady špičkových autorů na jeho dílo, jež zasahuje v podstatě všechny národní literatury nejen v dosahu euroamerické civilizace, ale přesahující do jiných civilizačních a kulturních okruhů (Čína, Japonsko aj.). Na straně druhé jsou tu prameny a inspirace Kafkova díla, jichž je celá řada a mezi nimi také slovanské, nejsilnější v ruské literatuře, konkrétně určitého proudu, který se silněji zviditelněl právě na pozadí moderní absurdně groteskní literatury 20. století.

Podívejme se nejdříve na slavnou liblickou konferenci. Nebudeme se už zabývat tím, co jiní v minulosti popsali podrobně a s erudicí, dokonce i na základě vlastních zážitků, znalosti kontextu a aktivní účasti, ale ani nebudeme bádát kolem polemik, jež se kolem liblické konference rozhořely po roce 1989, tedy kdo byl iniciátorem, kdo se více a jak zasloužil apod.¹² Není divu, že se liblická konference z roku 1963 politizuje a o to více tou měrou, jakou se k ní vyjadřují lidé, kteří z důvodu věku nemohli atmosféru první poloviny 60. let minulého věku prožít. Z toho často vyplývají krátká spojení s rokem 1968 a podobně. Rok 1963 byl ovšem skutečně, jak se všeobecně soudí, rokem „velkého přelomu“ po klopýtání po roce 1953, resp. 1956, kdy tehdejší československý vývoj zaostával za sovětským, v němž se „tání“ zejména na poli

12 Jen připomínáme různé stati a diskuse na toto téma: <https://vltava.rozhlas.cz/55-let-od-liblicke-konference-o-franzi-kafkovi-7531630>; https://sd.usd.cas.cz/artkey/sod-200303-0015_dvakrat-k-liblicke-konferenci-o-franzi-kafkovi.php; <https://sd.usd.cas.cz/pdfs/sod/2003/03/15.pdf>; <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/kultura/co-prinesla-kafkovska-konference-163022>; <http://www.groman.cz/2018/06/zacalo-to-liblicemi-a-skoncilo-kontrarevoluci>; <http://abicko.avcr.cz/2013/12/07/kafka.html>. Připomínkou byla kafkovská konference z 24. 10. 2008: <http://www.textkritik.de/liblice/indexcz.htm>.

kultury a umění projevovalo od roku 1956 a dále, zejména po roce 1959, kdy byl odražen poslední vážný útok konzervativců (Molotov, Malenkov, Kaganovič) na novou Chruščovovu mírně liberalizační linii (později, zejména v souvislosti s návštěvou Nikity Sergejeviče Chruščova v doprovodu ideologů výstavy avantgardního výtvarného umění v moskevské Manéži 1. prosince 1962, se situace zkomplikovala, i když Chruščov nestrhával v rozčilení obrazy ze zdi, jak se někdy tvrdilo, a při druhé návštěvě se s umělci v podstatě smířil). U nás byl tento vývoj zbrzděn protistalinistickou linií Imreho Nagye v čele vládnoucí maďarské strany a povstáním v Maďarsku, které potlačila až Sovětská armáda umístěná po roce 1945 na maďarském území, a nepokoji v Polsku. Po dočasném uvolnění, které se mimo jiné projevilo v neuvěřitelně svobodomyšlných projevech některých československých spisovatelů na jejich 2. sjezdu roku 1956, kde žádali propuštění vězněných spisovatelů¹³, následovalo opětovné zmrazení poměrů. Byla to ona doba, kdy došlo k pokusu o totální ateizaci společnosti a po represích proti církevní hierarchii, klášterům a řádům již na počátku 50. let o násilné omezování svobody vyznání: státní zaměstnanci museli podepisovat prohlášení, že jsou tzv. „vyrovnáni s náboženskou otázkou“; sledovala se návštěvnost hodin náboženství na obecných školách (což se potom v podstatě zopakovalo za konsolidace, resp., jak se dnes nepřesně říká, normalizace 70. let minulého století). Zatímco běžný postoj k věřícím ze strany moci byl dříve spíše laxní (sami komunisté byli často věřící a navštěvovali náboženské obřady, zvláště na venkově), poději byl postup ostrý a jeho nositeli byli často budoucí reformátoři roku 1968. Je sice zřejmé, že samo téma tehdejší konference rozvlnilo duchovní klima (již samo pozvání Maxe Broda, jeho odpověď s omluvou z účasti a následné blahopřání účastníků konference k jeho jubileu, bylo příznačné, významné a dojemné), které se u nás na několikrát začínalo probouzet k větší svobodě, ale současně tu zůstávalo mnoho konzervatismu nebo chození do půli cesty, jindy zase šlo prostě o uvolnění cesty k neomezenému publikování Kafkových děl a jejich integrace do současnosti, která Kafkovu světu jako by neměla odpovídat – zde bylo, jak je známo a zcela evidentní, ideologické jádro sporu – a pozdější osudy přítomných aktérů jako by tomu nasvědčovaly. Nicméně tehdy uveřejněné materiály kafkovské konference svědčí o větší složitosti tehdejšího traktování kafkovské problematiky.

Když nahlédneme do sborníku, který byl výstupem liblické konference, vidíme příspěvky v podstatě čtyř kategorií. Naše marginální poznámky se snaží vyvázat z dobových klišé a poněkud černobílého vidění tohoto sborníku, a aniž bychom vyjadřovali bezpodmínečný souhlas s těmi nebo oněmi názory a koncepcemi, snažíme se pochopit jednotlivá, často protikladná hlediska a stanoviska, která se v minulosti

13 Viz BAUER, Michal: *II. sjezd Svazu československých spisovatelů 22.–29. 4. 1956 (protokol)*. Praha: Akropolis, 2011.

i nyní stávala předmětem v podstatě ideologického hodnocení. Jinak řečeno: snažíme se na ně nahlížet „sine ira et studio“, tedy nestranně a spíše zevnitř než zvenku, z vlastního světa autorů a jejich hodnot, jež takto hájili a prosazovali. Jsou zde příspěvky „rehabilitační“, které vidí v Kafkovi velkou postavu světové literatury a současně tvůrce specifického vidění lidské situace v tomto světě obecně, tedy nikoli jen v jeho době (první třetině 20. století), a doporučují, aby byl takto brán a vydáván i v tehdejších socialistických zemích, jichž se jeho vidění přirozeně také týká. Jiní chápou ve svých studiích návraty ke Kafkovi jako útok na nový sociální systém, jako revizionismus – to je sice menšina autorů, většinou z bývalé NDR, ale jejich argumenty nejsou zdaleka jednoduché a primitivní, jak se někdy zdálo a jak to bylo často interpretováno (viz výše uváděný příklad Alfreda Kurelly). Další kategorií jsou materiálové a věcně objektivní příspěvky obnažující určité, často tehdy nečekané úhly pohledu a tematické a problémové okruhy Kafkova díla. Jsou tu také příspěvky poněkud exhibicionistické, kde jde spíše o předvádění vlastního intelektu. Samostatnou kategorií jsou klíčové, koncepční příspěvky, které uchopily Kafkova díla z vyhraněné pozice: to je mimo jiné úvahy Eduarda Goldstückerera, který zastával topologicky ukotvený názor, že jedině Praha a její prostředí je zorný úhel, z něhož lze Kafku pochopit, a tedy že čeští literární vědci, germanisté a jiní, mají k tomu nejlepší předpoklady. Oponentem je mu v tomto ohledu už zmíněný Alexej Kusák. Již zde se vlastně srážejí výše zmíněné dva pohledy na Kafku jako na plod pražského, česko-německo-židovského prostředí, nebo – na druhé straně – jako na reprezentanta své doby, jehož dílo, byť spjaté s určitým prostředím, má zevšeobecnovací význam vyvázaný z tohoto vymezujícího a omezujícího okruhu. To vyvolalo Goldstückerovu dosti ostrou polemickou poznámku, která byla zařazena do sborníku. Mezi politicky a ideologicky vyostřenými příspěvky, pokusy o reinterpetaci, aktualizaci a rehabilitaci Kafky na straně jedné (např. Ernst Fischer, Roger Garaudy aj.) a konzervativním viděním vymezujícím Kafkovo dílo jeho dobou a buržoazní společností a vlastně redukcujícím jeho význam v socialismu na jeho literární, slovesné umění na straně druhé (Helmut Richter, Ernst Schumacher) jsou tu příspěvky filozofické a komparatistické, které – nahlížejíce Kafkovo dílo v kontextu srovnávacího pozadí – odhalují jeho další, ne nepodstatné významy.

Centristickou pozici zaujal jeden z hlavních organizátorů konference a její nejvýraznější politická figura, brněnský rodák, česko-německý komunista složitého a protikladného osudu, novinář a spisovatel Pavel/Paul Reiman (1902–1976)¹⁴, který, jak známo, záměr a obsah konference projednal na Ústředním výboru Komunistické strany Československa a našel tu jistou podporu tak, aby se konference, jak to bylo definováno, marxistických badatelů o Kafkovi mohla vůbec konat. Důležitá byla politická a odborná reprezentativnost konference, jíž se zúčastnily tehdy významné

14 Viz <https://plus.rozhlas.cz/pavel-reiman-jak-zustat-verny-linii-strany-i-sam-sobe-6506510>

osobnosti z radikálně levicového tábora, který začal hledat nové cesty: Ernst Fischer byl členem ústředního výboru Komunistické strany Rakouska, Roger Garaudy členem politbyra Komunistické strany Francie, sám slovenský rodák a klasický komunista od studentských let Eduard Goldstücker jako rehabilitovaná oběť politických procesů 50. let minulého století, spisovatelka Anna Seghersová, přítomni byli přední germanisté a znalci Kafkova díla Roman Karst z Polska, Jenö Krammer z Maďarska, Dušan Ludvik z Lublaně, Helmut Richter z Lipska, Klaus Hermsdorf z Berlína, Kurt Krolop z Halle, brechtovští badatelé Werner Mittenzwei a Ernst Schumacher, o omluvě Maxe Broda už byla řeč. Oba prominentní komunisté zpoza železné opony – Ernst Fischer a Roger Garaudy – vynikli svým zaujetím integrovat Kafkovo dílo s jeho existenciálními a groteskně absurdními polohami do kontextu „nového světa“, jak někteří účastníci říkali tehdejší socialistickým zemím.¹⁵

Reimanův pohled vychází na jedné straně z docenění Kafkova umění jako umělce, na straně druhé vidí některé stránky jeho díla jako dobré a dnešní dobou překonané: „Kafkovo dílo zůstane jako cenná součást našeho literárního dědictví, Kafku znovu vydáme a budeme číst. Jsme však rozhodnými odpůrci jakéhokoli defetismu; nevěříme Kafkovi, že zákony života jsou nepoznatelné ani že společenské rozpory jsou nepřekonatelné.“¹⁶ Reiman se přitom neváhá apologeticky opřít o nekrolog zveřejněný v Rudém právu 17. srpna 1924, jednoznačně a bezvýhradně kladný. Samozřejmě si v této souvislosti nutno uvědomit složitý, bohatý a vnitřně často protikladný myšlenkový vývoj tehdejších komunistů, jejichž představy se ve 20. letech 20. století podstatně odlišovaly od myšlenkové chudoby a ideologického schematismu pozdějších desetiletí. Přínosné reflexe přinesl i příspěvek Jiřího Hájka (1919–1994) nebo Romana Karsta (vl. jm. Adolf Tuchman, 1911–1988, v letech 1939–1943 byl v pracovních táborech na

15 Zajímavé jsou jejich další osudy: Ernst Fischer (1899–1972), rodák z Chomutova (něm. Komotau) vyrostl ve Štýrském Hradci (Graz); za kritiku potlačení Pražského jara byl z Komunistické strany Rakouska vyloučen; u nás nejvíce zapůsobila jeho kniha *O nezbytnosti umění* (1962). Roger Garaudy (1913–2012) se vyvíjel od marxismu až po konverzi k islámu v 80. letech 20. století a relativizaci holokaustu; za knihu o československém politickém jaru *La Liberté en sursis. Prague 1968* byl z Komunistické strany Francie vyloučen. V našem prostředí byl recipován zejména v 60. letech, kdy inspiroval dialogem marxistů s křesťany, jenž u nás uplatňovali mimo jiné Milan Machovec (1925–2003) a brněnský marxistický filozof Vítězslav Gardavský (1923–1978) svými filozofickými dramaty a koncepční publikací *Bůh není zcela mrtev* (1967), která byla přeložena do řady jazyků. Roger Garaudy u nás proslul zejména dvakrát vydanou knihou *Realismus bez břehů* (1964, 1965), která otvírala cestu k moderní literatuře, byť u nás tehdy často ideologicky nevyhovující. S polemikou přišel za tzv. normalizace Sáva Šabouk (1933–1993) s poměrně fundovanou kritikou Garaudyho východisek, ale kniha byla již tehdy v intelektuálním prostředí chápána – jistě oprávněně – jako striktně ideologická a psaná na politickou objednávku, a ocitla se tak v současnosti a vlastně i tehdy mimo diskurs (ŠABOUK, Sáva: *Břehy realismu*. Praha: Svoboda, 1973). Inter arma silent nejen Musae, ale i scientiae.

16 REIMAN, Pavel: *Kafka a dnešek*. In: Franz Kafka. Liblická konference. Nakladatelství Čs. akademie věd, Praha 1963, s. 20. Odkazy na sborník dále jen: Kafka.

Sibiři, po emigraci roku 1969 působil na univerzitě v USA, kde také zemřel), k filozofii Kafkova díla se vyjádřili Ivan Sviták a Jiřina Popelová. Materiálově je zaměřena zpráva, jak ji sám nazývá, zmíněného Josefa Čermáka o tehdy neznámých kafkovských dokumentech (dopisy sestře Ottilie z majetku její dcery Věry Saudkové a další, které se Kafky týkají, např. Dory Dymantové/Diamantové/Diamantové nebo Irmy Kafkové).

Vynikajícími, byť dílčími, jakoby marginálními studii přispěli odborníci na určité filologické oblasti, v jejichž čele stojí jako vždy geniální úvaha na půldruhých stránkách Pavla Trosta k metodě výkladu Kafkových děl. Poté, co uvedl do protikladu přístup hermeneutický a genetický, píše: „Ale předpokládáme, že Kafkovy texty mají druhou významovou rovinu, naznačenou a zároveň zahalenou první významovou rovinou: předpokládáme druhou rovinu proto, aby nám vysvětlila první rovinu. Nyní jde o to, zda se druhá rovina vztahuje na jiné zvláštní a odtud na obecné nebo přímo na obecné, na obecné určité a jediné nebo na obecné neurčité a nestejně. Jde také o to, jakým způsobem a do jaké míry je první rovina (označující) proti druhé (označené) samostatná. Proti předpokladu (dvou nebo více) významových rovin by mohla být jediné postavena teze, že Kafkova díla jsou, bezprostřední exteriorizace světového pocitu autora (v této tezi je hermeneutika pohlcena genetikou).“¹⁷

Z dalších studií má většina de facto ráz vnitřní nebo vnější komparatistiky, přičemž dva z nich se týkají tématu Kafka a umělec, resp. Kafkovo pojetí umělce v jeho díle (Klaus Hermsdorf, Karel Krejčí).¹⁸ Právě ve sféře komparatistiky se Kafka jeví jako inspirátor nebo rovnocenný partner srovnávané množiny autorů, a tak se na něj dívají i spoluautoři přítomného sborníku (většinou jde o recepci Kafky v jinonárodních literaturách). Existuje však i obrácený pohled. Ten uplatnil ve své studii *Franz Kafka a česká literatura* František Kautman (1927–2016). Sám přiznává, že nepřinesl originální objevy, ale sumarizoval dosavadní výsledky bádání o vztahu Kafky k české literatuře. Ale v tom je příliš skromný: ve svém příspěvku vykreslil komplexní, hierarchizovaný obraz vztahu Kafky k celému českému kulturnímu prostředí, k jazyku a některým autorům, kteří ho inspirovali, jež znal, obdivoval, kteří utvářeli souvislosti jeho díla, často toliko vzdálené, aluzivní. Kautman podpořil Goldstückerovo pojetí Kafky, jehož údajně nelze bez Prahy a českého prostoru pochopit, a čeština, již Kafka ovládal, jak dokazuje ukázka jeho českého textu, česká literatura a český kontext, to dokládají. Těch jmen českých spisovatelů, jejichž dílo Kafka znal a četl, jsou desítky, mezi nimi

17 Kafka, s. 226.

18 Uvádíme jen výběr: Werner Mittenwei: Brecht a Kafka, O.F. Babler: Rané české překlady z Franze Kafky, Dušan Ludvík: Kafka u Jihoslovanů, Jenö Krammer: Kafka v Maďarsku, Josef B. Michl: O vztahu severské moderny k Franzi Kafkovi. Důležitou se jeví také studie Antonína Václavíka o Kafkově umění psychologické analýzy, zamyšlení Pavla Petra, který Kafku ukázal jako budoucnost literatury i za socialismu, příspěvek Dagmar Eisnerové o mravní problematice Kafkových románů a pražském pozadí Procesu aj.

Božena Němcová, jejíž *Babička* a *V zámku a v podzámčí*, jak ukázal již Max Brod, Kafka četl. Je tu ovšem i celá šíře české literatury starší i moderní, včetně české moderny (O. Březina, ale i generace čapkovská, souvislost s Jaroslavem Haškem ve spojitosti s údajným Kafkovým zájmem o anarchismus).

Samozřejmě o Kafkovi poté vznikla další rozsáhlá literatura, k níž se Kautman připojil svou skvělou knihou (viz dále). Přítomná Kautmanova studie rozlišuje ovšem mezi láskou k autorovi a jeho tzv. vlivem. Autor, jak se domnívám, docela přesně vystihl Kafkovo sepětí s českou literaturou tak, že jde o volnou, někdy kauzální, jindy jen juxtaopoziční síť jevů a tematických a poetologických rysů. Mnohem později to Radek Malý vystihl již názvem své popularizační knihy, již konzultoval s J. Čermákem – *Franz Kafka. Člověk své i naší doby*¹⁹, tedy onu dobovou zakotvenost a přesahu i k české literatuře.²⁰ Kafkou a Slovaný se zabýval ve své podnětné knize také český slavista a zejména polonista a bohemista Antonín Měšťan.²¹ Kromě řady případů kontaktů české literatury „mezi Němci a Slovaný“ je tu také kapitola Slované u Franze Kafky.²² Značnou pozornost zde věnuje vztahu k české literatuře, ale současně ukazuje, že např. takřka nic (kromě negativní zmínky o Vojnovičově Dubrovnické trilogii) tu není o jižních Slovanech; Polsko je u Kafky chápáno jen jako země, z níž do Čech přicházeli Židé, negativní motiv Slováka v *Americce (Topič, Der Heizer)* je dosti znám.

Zájem o ruskou literaturu byl podpořen i českým prostřednictvím, zvláště když si uvědomíme její tehdejší kult u nás; Měšťan asi oprávněně předpokládá, že se Kafka musel dostat i k Masarykovu německy psanému *Rusku a Evropě* psané německy a tím také k Dostojevskému; je doloženo, že četl Tolstého *Kreutzerovu* sonátu (ke Lvu Tolstému se dostává 1914 a 1917, deníky potvrzují četbu *Smrti Ivana Iljiče*), o Dostojevském je první zmínka v deníkových zápisech roku 1913, z Gogola četl *Revizora* a *Mrtvé duše*, v denících uvádí přitažlivost ruského fenoménu a to, že má „bláznivě rád“ Čechova, projevoval zájem o Gercena (Herzena) a Kropotkinovy paměti, asi v již uvedené souvislosti s anarchismem.

Asi nejhlubší chápání Kafky, a to i ve vztahu k české a ruské literatuře, najdeme ve studiích zmíněného Františka Kautmana. Po liblické konferenci vydal řadu knih, a i když v době tzv. normalizace nemohl oficiálně publikovat a psal pro samizdat, který také organizoval a vydával. Příznačné je to, že takřka všechny jeho publikace

19 MALÝ, Radek: *Franz Kafka. Člověk své i naší doby*, Praha: Práh, 2017.

20 Knihy Františka Kautmana o Franzi Kafkovi, viz dále.

21 MĚŠŤAN, Antonín: *Česká literatura mezi Němci a Slovaný*. Praha: Academia, 2002. Viz naši recenzi: *Hořkosladký úděl zprostředkovatelů* (MĚŠŤAN, Antonín: *Česká literatura mezi Němci a Slovaný*. Praha: Academia, 2002. 319 s.). *Slavica Litteraria*, X 6, 2003, s.177–179.

22 MĚŠŤAN, Antonín: *Česká literatura mezi Němci a Slovaný*. Praha: Academia, 2002, s. 38–67.

literárněvědné s Kafkou a Dostojevským souvisejí.²³ V knize *Franz Kafka* (verze 1996) v kapitole *Prostředky tvorby* najdeme patrně nejbrilantnější a nejpronikavější charakteristiku a analýzu Kafkovy poetiky. Stejně jako Paul/Pavel Reiman ve svém druhém německém referátu v Liblicích (O fragmentárnosti Kafkova díla) pokládá právě fragmentárnost Kafkových románů za jejich základní rys, nepřímou takto dokládaje jejich sepětí s tradicí ruské literatury, pro niž je fragmentárnost, nedokončenost, otevřenost typická. I v souvislosti s koncepcemi paraboly/podobenství v Kafkově díle (viz liblický referát Ernsta Schumachera a srovnání Kafky a Brechta) píše o Kafkově parabole a paradoxu, o působení expresionismu a jeho samotného vykládá jako mistra paradoxu a grotesky (v kontextu jejích gest); píše o motivu labyrintu a bloudění, o estetice odporného a ošklivého, o detailech zkaženého vzduchu, prachu a špíny, o poetice zvuku, zvonku, hluku, vody, brány a dveří, zvířat, hmyzu, o zvukových prostředcích jazyka a poetiky, o uměleckém detailu.

Sepětí s ruskou inspirací Kautman opakuje v Závěru: „Orientovat se ve světě Franze Kafky není snadné. Je to svět nedorozumění, neúspěchů, nehod a nepochopení. Je to realizace nejvyšší tísně, která mučila autora. Bylo-li řečeno o F. M. Dostojevském, že

23 Oblouk literárněvědného díla Františka KAUTMANA od knihy o St. K. Neumannovi, která je českou verzí jeho původně ruský psané kandidátské disertace až k posthumnímu dílu o antroposkepticismu je sklenutá tak, že jeho jádrem jsou díla tak či onak spjatá s Kafkou a Dostojevským v širokých souvislostech, k nimž přirozeně patří také osobnosti T. G. Masaryka, E. Hostovského, F. X. Šaldy, J. Patočky aj. Viz: *St. K. Neumann: člověk a dílo*. Praha: Academia, 1966. *Boje o Dostojevského*. Praha: Světověd, 1966; edice Dostojevského *Dopisů*. Praha: Odeon, 1966. Koeditor spolu s Eduardem Goldstückerem a Pavlem/Paulem. Reimanem: *Franz Kafka aus Prager Sicht*. Prag: ČSAV, 1965. 2. vyd. Prag: Academia, 1966. *Literatura a filosofie*. Praha: Svoboda, 1968. Edice KAFKA, Franz: *Dopisy Mileně*. Praha: Academia, 1968. *Svět Franze Kafky*. Praha: Torst, 1990. *F. M. Dostojevskij – věčný problém člověka*. Praha: Rozmluvy, 1992. *F. M. Dostojevskij – věčný problém člověka*. 2. vyd. Praha: Academia, 2004. *F. X. Šalda a F. M. Dostojevskij*. Praha: Academia, 1968. *Franz Kafka*. Praha: Rozmluvy, 1992. *Franz Kafka*. Praha: Academia, 1996. *Die Welt Franz Kafkas*. Praha: Academia, 1996. *O českou národní identitu*. Praha: Pulchra, 2015. *Nemožnost člověka: základy filosofie antroposkepticismu*. Praha: Pulchra, 2017. Kautmanových literárněvědných a literárněkritických prací je ovšem více, nemluvě o dílech básnických a prozaických, viz některé naše studie o něm: *Dílo Františka Kautmana jako metodologické přemostění*. In: Lorencová Ivana – Novotný, Michal (eds.), *Věda a technika v Československu v 60. letech 20. století. Práce z techniky a přírodních věd*, sv. 25, Praha: Národní technické muzeum, 2011, s. 341–347. *Plynutí a ukotvení v díle Františka Kautmana*. In: Na trnitých cestách života a tvorby. Sborník příspěvků ze symposia pořádaného u příležitosti životního jubilea Františka Kautmana. (Praha, 25. ledna 2012, Národní knihovna České republiky). Sestavily Miluša Bubeníková a Radka Hříbková. Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, 2015, s. 15–34. Kautman se v knize o Kafkovi zabýval mimo jiné problémy žánrové skladby jeho díla; zájem o genologické problémy projevil také ve studii o mé knize: KAUTMAN, František: *Genologické a metodologické úvahy (Poznámky ke knize I. Pospíšila Genologie a proměny literatury, Brno 1998)*. *Opera Slavica* 2000, roč. X., č. 1, s. 10–21. Z dlouhých hodin rozhlu s F. Kautmanem v posledních asi dvaceti letech jeho života, jsem pochopil, jak díla svých klíčových autorů, jakými byli právě Kafka a Dostojevskij, spínal s osudy našeho světa, o něž projevoval vážné obavy, zejména ve svých posledních knihách o české národní identitě a antroposkepticismu.

je to ‚krutý talent‘, který mučí postavy svých děl i své čtenáře, platí to v mnohem větší míře o Kafkovi. Kafka vybuřoval v odlidštěném světě převrácenou hierarchii estetických hodnot. Po staletí hledali lidé v umění krásu, povzbuzení, potěšení, pobavení, vnitřní posilu. Najednou stojí tváří v tvář umění, které na ně působí zcela opačně.“²⁴

F. Kautman projevil ve vztahu ke Kafkovi neobyčejnou citlivost a také badatelskou vytrvalost. V půlce března 2008 se mu podařilo najít v Katalogu 28. písemné aukce celin a poštovní historie v položce č. 30 a identifikovat vlastnoruční dopis, který Franz Kafka poslal své druhé snoubence Julii Wohryzkové potrubní poštou v Praze dne 18. června 1919. Dopis je psán německy, uvnitř rakouské zálepky pro potrubní poštu emise z roku 1917 je adresován: Fräulein Julie Wohryzek, Balbínova 5, u p. Nettla. Podepsán je Fr. Dr. F. Kautman se zasloužil, aby tento dopis, jediný písemný dokument o vztahu slavného spisovatele a J. Wohryzkové, přešel do fondů literárního archivu Památníku národního písemnictví. Ten operativně pořídil vydání pojednání Františka Kautmana *Kafka a Julie* (PNP, Praha 2008, 21 s.) obsahující Kautmanův text *K prezentaci neznámého dopisu Franze Kafky*, text dopisu v německém originále, českém překladu, popis nálezu a jeho krásné faksimile a rozsáhlý Kautmanův poznámkový aparát.²⁵ Náš největší znalec Kafky a Dostojevského, píše tu o vztahu Julie a Franze Kafky, o tom, jak do slibně se rozvíjející lásky zasáhl začátek výbušného Kafkova vztahu k Mileně Jesenské, používá pro objasnění korespondenci a nepřímá svědectví. Kafkův dopis je stručný, ale v jistém ohledu pro jeho osobnost emblematický. Citujeme přímo z Kautmanova pojednání: „Jedenáctiřádkový text Kafkova německy psaného dopisu zní (v českém překladu): „*Milovaná, nevěděli jsme, že ve čtvrtek je svátek, tedy nepřeložíme to na pátek? Je to přece lepší: pátek v ½ 4 u Koruny. Mezi námi: zameškám kvůli tomu hodinu hebrejštiny, ale u Tebe bych ji přece také zameškal – tak bojuje hebrejské (židovské) proti židovskému (hebrejskému). Tvé vítězí. Fr.*“ A F. Kautman to charakterizuje příznačně takto: „Jako vše, co Franz Kafka napsal, i tento krátký text prozrazuje čistotu jeho jazykového výrazu, přesnost, lapidárnost i typický Kafkův slovní humor. Jak můžeme soudit z nemnohých věrohodných svědectví, Julie se ráda smála a Kafkův humor měla asi v oblíbě. A tak jej použil i v tomto dopise. Kafkův dopis bych označil za kulturní hodnotu velké ceny, který patří naší zemi a Praze. Proto je dobře, že zakotvil ve fondech Památníku národního písemnictví.“²⁶

24 KAUTMAN, František: *Franz Kafka*. Praha: Academia, 1996, s. 171.

25 Viz KAUTMAN, František: *Kafka a Julie*. Praha: Památník národního písemnictví, 2008. POSPÍŠIL, Ivo: *Franz Kafka a Julie Wohryzková: neznámý dopis*. Proudy 2010, 1 <https://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/recenze/2010/1/Kafka-a-Wohryzkova-neznamy-dopis.php>.

26 Viz naši recenzi: *Franz Kafka a Julie Wohryzková: neznámý dopis*. <https://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/recenze/2010/1/Kafka-a-Wohryzkova-neznamy-dopis.php>.

Groteskně absurdní poetika Franze Kafky úzce souvisela právě s inspirací jednou vývojovou linií ruské klasické literatury, kterou Kafka četl a znal – na rozdíl od ruské literatury 20. století. Zájem o tuto tvorbu projevovali od druhé poloviny minulého věku zejména rusisté v západní Evropě, Skandinávii, a USA.²⁷ Většinou ji spojovali až s ruskou avantgardou 20. let 20. století, zejména s futurismem a se skupinou OBERIU a jejím vůdčím zjevem Daniilem Charmsem.²⁸ Tato linie se však, jak známo, nezrodila až v lůně ruské avantgardy, ale v návaznosti na podivuhodné polohy ruského realismu, který – jako v ruské literatuře takřka vše – měl zvláštní strukturu a funkci, neboť v sobě tajil i předrealistické poetiky, včetně sentimentalismu, preromantismu a romantismu v důsledku jevu, jenž jsme kdysi nazvali prae-post efekt.²⁹

Klasickým příkladem je celé dílo N. V. Gogola, zejména řetězec jeho tzv. petrohradských povídek, celé dílo F. M. Dostojevského, zvláště jeho novel 40. let 19. století (tedy dvou ruských hoffmannistů³⁰), tvorba N. S. Leskova, M. J. Saltykova-Šcedrina a zejména dramatika A. Suchovo-Kobyлина. Jde o celkový charakter této tvorby, která zřetelně anticipovala tuto linii v celé světové literatuře rámcově i v detailu. Tuto poetologickou linii ruské literatury vytvářejí ovšem výrazněji jen některé části děl uvedených autorů, u nichž groteskně absurdní obraz světa vyrůstá z hromadění uměleckých detailů, parabol a symbolů, jež – jak tvrdí znalci Kafkova díla – jsou hlavními znaky jeho poetiky. Nápadné jsou – kromě Gogola a Dostojevského – zejména v povídkové,

27 GIBIAN, George (ed.): *Russia's Lost Literature of the Absurd: Selected works of Daniil Kharmis and Alexander Vvedensky*. W. W. Norton & Company 1974. BJØRNAGER Kjeld Jensen: *Russian Futurism, Urbanism and Elena Guro*. Århus: Arkona, 1977 (V této souvislosti musím vzpomenout památky autora této knihy, kterou mi daroval během mého pobytu v Århusu roku 1985).

28 Viz ranou práci Bertrama Müllera (MÜLLER, Bertram: *Absurde Literatur in Rußland. Entstehung und Entwicklung*. München: Verlag Otto Sagner, 1978).

29 Viz naše studie, mimo jiné: *Ruský román znovu navštívený. Historie, uzlové body vývoje, teorie a mezinárodní souvislosti: Od počátků k výhledu do současnosti*. Ed.: Jaroslav Malina, obálka, grafická a typografická úprava Josef Zeman – Tomáš Mořkovský, Martin Čuta, ilustrace Boris Jirků. Brno: Nadace Universitas, Edice Scientia, Akademické nakladatelství CERM v Brně, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA v Brně, 2005. *Úvahy o vývojovém paradigmatu ruské literatury v souvislostech: kontinuita a zlomy*. Slavica Nitriensia 2012, č. 1, s. 20–40. *Na forpostech teorii i istorii klassičeskoj ruskoj literatury*. Siedlce: Colloquia Litteraria Sedlcensia XX, Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, 2015. *Metodologija i teorija literaturovedčeskoj slavistiky i Central'naja Jevropa*. Siedlce: Colloquia Litteraria Sedlcensia XXI, Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, 2015. *Vývojové paradigma literárních směrů a jeho slovanské specifikum: metodologie a texty*. In: *Slovanské literatury v evropském kontextu: zvláštnosti vývoje a promýšlení alternativ*. Ed. Petr Stehlík, autoři: Petr Stehlík, Ivo Pospíšil, Josef Šaur, Josef Dohnal, Marcel Černý, Pavel Pilch. Brno: Masarykova univerzita, 2023, s. 51–64. *Literární směry v slovanských literaturách a jedna případová studie (Utváření naturalismu v ruské literatuře)*. Slavica Litteraria 2023, č. 1, s. 7–28.

30 PASSAGE, Charles E.: *The Russian Hoffmannists*. The Hague: Mouton, 1963.

skazové tvorbě N. S. Leskova (1831–1895) a jejích podivnostech,³¹ fantaskním díle M. J. Saltykova-Ščedrina (1826–1889) a dramatech Alexandra Vasiljeviče Suchovo-Kobylyna (1917–1903),³² když pomíneme některá dramata takového důsledného realisty, jakým byl Alexandr Ostrovskij (1823–1886), zejména jeho drama *Les* (1870).

Franz Kafka inspiroval světovou literaturu jako celek, ale současně se jeho dílo utvářelo v proudu jiných národních literatur, zejména české a ruské. Současně si uvědomujeme úsilí badatelů, kteří se zúčastnili v něčem zlomové liblické konference o Kafkovi roku 1963 a každý svým způsobem otvírali nové pohledy na geniálního autora, a to i ti, jejichž příspěvky jako konzervativní byly tam i později podrobeny někdy spravedlivé, jindy příliš černobílé kritice nebo naopak byly dobově zejména ideologicky přeceněny. Zmíněná groteskně absurdní linie ruské klasické literatury by si ve vztahu ke Kafkovi zasloužila detailnější a konkrétnější zkoumání genetické i typologické.

Literatura

- BAUER, Michal: *II. sjezd Svazu československých spisovatelů 22.–29. 4. 1956 (protokol)*. Praha: Akropolis, 2011.
- BERĎAJEV, Nikolaj: *Duše Ruska*. Přel. Ivo Pospíšil. Brno: Petrov, 1992.
- BERDJAJEV, Nikolaj: *Duša Rossii*. Moskva: Tipografija tovariščestva I. D. Sytina, 1915.
- BJØRNAGER Kjeld Jensen: *Russian Futurism, Urbanism and Elena Guro*. Århus: Arkona, 1977.
- ČERMÁK, Josef: *Franz Kafka. Výmysly a mystifikace*. Praha: Gutenberg, 2005.

31 Viz POSPÍŠIL, Ivo: *Proti proudu. Studie o N. S. Leskovovi*. Brno: Sprint Print, 1992.

32 Z těchto děl groteskně absurdní linie uvedme alespoň prózu M. J. Saltykova-Ščedrina *Istorija odnogo goroda* (1870, česky jako *Dějiny jednoho města podle původních pramenů*, 1936, opřel. Petr Kříčka, 1949, 1955, nebo *Historie města Hloupětína*, přel. Karel Milota, 1989), jeho dramata *Smerť Pazuchina/Pazuchinova smrt* (1857) a *Teni/Stíny* (1865) a dramata Alexandra Vasiljeviče Suchovo-Kobylyna *Svadba Krečinskogo* (1852–1856), *Delo* (1856–1861, česky jako *Proces*) a *Smerť Tarelkina* (1869). V Brně v různých dobách působící rusisté, jichž chci tímto s úctou vzpomenout, napsali dvě původní monografie o M. J. Saltykovu-Ščedrinovi a jeho poetice: Sergij Vilinskij (1876–1950) a Vlasta Vlašínová (1925–1977). Viz: VILINSKIJ, Sergij: *O literární činnosti M. Ĵev. Saltykova-Ščedrina*. Edice: Spisy Filosofické fakulty Masarykovy university v Brně, č. 23. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1928. VLAŠÍNOVÁ, Vlasta: *Satira okřídlená fantazií*. Praha: Lidové nakladatelství, 1975. Viz naši vzpomínku: POSPÍŠIL, Ivo: *Doc. dr. Vlasta Vlašínová, CSc., a její nedožitá osmdesátiny*. Universitas 2005, č. 2, s. 27. <https://journals.muni.cz/universitas/article/view/2059/1661>.

- DOSTOJEVSKIJ, Fjodor Michailovič: *Dopisy*. Přel. František Kautman. Praha: Odeon, 1966.
- Franz Kafka aus Prager Sicht 1963*. Redaktion des Sammelbandes: Eduard Goldstücker, František Kautman, Paul Reiman, který též napsal Závěrečné slovo (Schlusswort). Prag: ČSAV, 1965. 2. vyd, Prag: Academia, 1966.
- GIBIAN, George (ed.): *Russia's Lost Literature of the Absurd: Selected works of Daniil Kharms and Alexander Vvedensky*. W. W. Norton & Company 1974.
<https://journals.muni.cz/universitas/article/view/2059/1661>, 20. 6. 2024, 19:23.
- HELAN, Pavel: *Duce a kacíř: literární mládí Benita Mussoliniho a jeho kniha Jan Hus, muž pravdy*. Brno: L. Marek, 2006.
- JANOUC, Gustav: *Franz Kafka und seine Welt*. Hans Deutsch Verlag. Wien, Stuttgart, Zürich 1965.
- JANOUC, Gustav: *Gespräche mit Kafka: Anmerkungen und Erläuterungen*. Frankfurt am Main: S. Fischer, 1951, 1968.
- JANOUC, Gustav: *Hovory s Kafkou: záznamy a vzpomínky*. Přel. Eva Kolářová. Praha: TORST, 2009.
- JANOUC, Gustav: *Prager Begegnungen*. Leipzig: Paul List Verlag, 1959.
- KAFKA, Franz: *Dopisy Mileně*. Přel. Věra Koubová, ed. František Kautman. Praha: Academia, 1968.
- KAUTMAN, František: *Die Welt Franz Kafkas*. Praha: Academia, 1996.
- KAUTMAN, František: *F. M. Dostojevskij – věčný problém člověka*. 2. vyd. Praha: Academia, 2004.
- KAUTMAN, František: *F. M. Dostojevskij – věčný problém člověka*. Praha: Rozmluvy, 1992.
- KAUTMAN, František: *F. X. Šalda a F. M. Dostojevskij*. Praha: Academia, 1968.
- KAUTMAN, František: *Franz Kafka*. Praha: Rozmluvy, 1992.
- KAUTMAN, František: *Franz Kafka*. Praha: Academia, 1996.
- KAUTMAN, František: *Genologické a metodologické úvahy (Poznámky ke knize I. Pospíšila Genologie a proměny literatury, Brno 1998)*. Opera Slavica 2000, roč. X., č. 1, s. 10–21.
- KAUTMAN, František: *Kafka a Julie*. Praha: Památník národního písemnictví, 2008.
- KAUTMAN, František: *Literatura a filosofie*. Praha: Svoboda, 1968.
- KAUTMAN, František: *O českou národní identitu*. Praha: Pulchra, 2015.
- KAUTMAN, František: *Nemožnost člověka: základy filosofie antroposkepticismu*. Praha: Pulchra, 2017.
- KAUTMAN, František: *St. K. Neumann: člověk a dílo*. Praha: Academia, 1966.
- KAUTMAN, František: *Boje o Dostojevského*. Praha: Svět sovětů, 1966.
- KUSÁK, Alexej: *Tance kolem Kafky. Liblická konference 1963. Vzpomínky a dokumenty*. Praha: Akropolis, 2003.

- MALÝ, Radek: *Franz Kafka. Člověk své i naší doby*. Praha: Práh, 2017.
- MĚŠŤAN, Antonín: *Česká literatura mezi Němci a Slovany*. Praha: Academia, 2002.
- MÜLLER, Bertram: *Absurde Literatur in Rußland. Entstehung und Entwicklung*. München: Verlag Otto Sagner, 1978.
- MUSSOLINI, Benito: *Giovanni Huss, il veridico*. Roma: Edinac, 1948, 1. vyd. 1913.
- PASSAGE, Charles E.: *The Russian Hoffmannists*. The Hague: Mouton, 1963.
- Poetyka egzystencji. Franz Kafka na progu XX wieku*. Redakcja naukowa Edward Kasperski we współpracy z Tomaszem Mackiewiczem. W 80-tą rocznicę śmierci Franza Kafki. Wydano nakładem Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa 2004.
- Politika i poetika: ruskaja literatura v istoriko-kul'turnom kontekste Pervoj mirovoj vojny*. Moskva: Institut mirovoj literatury im. A. M. Gor'kogo Rossijskoj akademii nauk, 2014
- POSPÍŠIL, Ivo: *Dílo Františka Kautmana jako metodologické přemostění*. In: Lorencová Ivana – Novotný, Michal (eds), *Věda a technika v Československu v 60. letech 20. století. Práce z techniky a přírodních věd*, sv. 25, Praha: Národní technické muzeum, 2011, s. 341–347.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Doc. dr. Vlasta Vlašínová, CSc., a její nedožitá osmdesátiny*. Universitas 2005, č. 2, s. 27.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Franz Kafka a Julie Wohryzková: neznámý dopis*. Proudý 2010, <https://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/recenze/2010/1/Kafka-a-Wohryzkova-neznamy-dopis.php>.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Hořkosladký úděl zprostředkovatelů* (MĚŠŤAN, Antonín: *Česká literatura mezi Němci a Slovany*. Praha: Academia, 2002. 319 s.). Slavica Litteraria, X 6, 2003, s.177–179.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Literární směry v slovanských literaturách a jedna případová studie (Utváření naturalismu v ruské literatuře)*. Slavica Litteraria 2023, č. 1, s. 7–28.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Metodologija i teorija literaturovedčeskoj slavistiki i Central'naja Jevropa*. Siedlce: Colloquia Litteraria Sedlcensia XXI, Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu Przyrodniczo Humanistycznego w Siedlcach, 2015.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Na forpostach teorii i istorii klassičeskoj ruskoj literatury*. Siedlce: Colloquia Litteraria Sedlcensia XX, Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, 2015.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Na hraně epoch: k třem jubileím roku 2024 (F. Kafka, J. Wolker, K. Kryl)*. Proudý 2024, 1, https://www.phil.muni.cz/journal/proudy/portrety/jubilea/2024/1/pospisil_tri_na_hrane_epoch.php.

- POSPÍŠIL, Ivo: *O marnosti demytizovat Kafku* (Nicholas Murray: *Kafka*. JOTA, Brno 2006, přel. Petr Pálenký, lektorovala Radka Denemarková, odpov. red. Miloš Voráč). KAM-příloha, roč. 51, č. 12, 2007, s. 14.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Plynutí a ukotvení v díle Františka Kautmana*. In: Na trnitých cestách života a tvorby. Sborník příspěvků ze symposia pořádaného u příležitosti životního jubilea Františka Kautmana. (Praha, 25. ledna 2012, Národní knihovna České republiky). Sestavily Miluša Bubeníková a Radka Hříbková. Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, 2015, s. 15–34.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Polská literární teorie: fascinace Kafkou* (Poetyka egzystencji. Franz Kafka na progu XX wieku. Redakcja naukowa Edward Kasperski we współpracy z Tomaszem Mackiewiczem. W 80-tą rocznicę śmierci Franza Kafki. Wydano nakładem Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa 2004). Opera Slavica 2005, č. 3, roč. XV, s. 54–56.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Proti proudu. Studie o N. S. Leskovovi*. Brno: Sprint Print, 1992.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Ruský román znovu navštívený. Historie, uzlové body vývoje, teorie a mezinárodní souvislosti: Od počátků k výhledu do současnosti*. Ed.: Jaroslav Malina, obálka, grafická a typografická úprava Josef Zeman – Tomáš Mořkovský, Martin Čuta, ilustrace Boris Jirků. Brno: Nadace Universitas, Edice Scientia, Akademické nakladatelství CERM v Brně, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA v Brně, 2005.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Traja jubilanti roku 2024 na zlome dejín. Slovenské pohľady*, 2024, č. 11–12, s. 14–27.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Úvahy o vývojovém paradigmatu ruské literatury v souvislostech: kontinuita a zlomy*. Slavica Nitriensia 2012, č. 1, s. 20–40.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Vývojové paradigma literárních směrů a jeho slovanské specifikum: metodologie a texty*. In: Slovanské literatury v evropském kontextu: zvláštnosti vývoje a promyšlení alternativ. Ed. Petr Stehlík, autoři: Petr Stehlík, Ivo Pospíšil, Josef Šaur, Josef Dohnal, Marcel Černý, Pavel Pilch. Brno: Masarykova univerzita, 2023, s. 51–64.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Z dílny Milana Žitného: Skandinávci, Slováci, J. B. Michl a Franz Kafka* (M. Žitný: Severské literatury v slovenskej kultúre (Ústav svetovej literatury SAV, Slovak Academic Press, Bratislava 2012; M. Žitný: Slovenská a česká recepcia diela Franza Kafku: niekoľko poznámok, Philologica XXII/1–2, 2012, s. 121–131). http://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/recenze/2013/2/Pospisil_Zitny_Severske_literatury.php
- Russkaja publicistika i periodika epochi Pervoj mirovoj vojny: poetika i politika. Issledovanija i materialy*. Moskva: Institut mirovoj literatury im. A. M. Gor'kogo Rossijskoj akademii nauk, 2013.
- Velká válka a areálové souvislosti: Kultura, literatura a kulturní historie slovanských národů*. Brněnské texty z filologicko-areálových studií, sv. 5, ed. série Ivo Pospíšil. Edice Brno –

- Bělehrad, sv. 1. Ed. edice: Václav Štěpánek. Masarykova univerzita 2014. V ní moje stať: *Velká válka jako velké selhání a dnešní politika – vědomí souvislosti*, s. 17–24.
- VILINSKIJ, Sergij: *O literární činnosti M. Jev. Saltykova-Ščedrína*. Edice: Spisy Filosofické fakulty Masarykovy university v Brně, č. 23. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1928.
- VLAŠÍNOVÁ, Vlasta: *Satira okřídlená fantazií*. Praha: Lidové nakladatelství, 1975.
- ŽITNÝ, Milan: *Slovenská a česká recepcia diela Franza Kafku: niekoľko poznámok*, *Philologica* XXII/1–2, 2012, s. 121–131.

Internetové zdroje

- 55 let od Liblické konference o Franzi Kafkovi. *Český rozhlas, Vltava*, 16. červen 2018. <https://vltava.rozhlas.cz/55-let-od-liblicke-konference-o-franzi-kafkovi-7531630> [20. 6. 2024, 19:23]
- DRÁPALA, Milan: Dvakrát k liblické konferenci o Franzi Kafkovi. *Soudobé dějiny* 2003 (vol. 10) 3: s. 401–403. https://sd.usd.cas.cz/artkey/sod-200303-0015_dvakrat-k-liblicke-konferenci-o-franzi-kafkovi.php [20. 6. 2024, 19:28]
- TICHOTOVÁ FRYČOVÁ, Linda: Co přinesla kafkovská konference? *ČT 24*, 25. 10. 2008. <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/kultura/co-prinesla-kafkovska-konference-163022> [20. 6. 2024, 19:31]
- GROMAN, Martin: Začalo to Liblicemi a skončilo kontrarevolucí? Reflexe! *ČRo Vltava* 16. 6. 2018, 17:00. *Rozhlas*. <http://www.groman.cz/2018/06/zacalo-to-liblicemi-a-skoncilo-kontrarevoluci/> [20. 6. 2024, 19:32]
- KANDA, Roman: Výročí kafkovské konference. *Akademický bulletin*, 17. 12. 2013. <http://abicko.avcr.cz/2013/12/07/kafka.html> [20. 6. 2024, 19:33]
- Kafka a 1963, 1938, 2008. Konference. Zámek Liblice, 24.–25. říjen 2008. Pořádají Institut für Textkritik, Heidelberg & Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha. <http://www.textkritik.de/liblice/indexcz.htm> [20. 6. 2024, 19:34]

prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Masarykova univerzita
Ústav slavistiky, Filozofická fakulta
Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika
ivo.pospisil@phil.muni.cz

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as images or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.

